

Володимир Звняцьковський

ПАКЕХА І МАОРІ: ЧИ ВІДБУВАЄТЬСЯ ДІАЛОГ КУЛЬТУР ?

Oh, East is East, and West is West, and never the twain shall meet,
Till Earth and Sky stand presently at God's great Judgement Seat;
But there is neither East nor West, Border, nor Breed, nor Birth,
When two strong men stand to face, though they come from the ends of the earth!

R. Kipling "The Ballad of East and West"

На зламі тисячоліть світ швидко перетворюється на багатополосну діалогічну геокультуру. Західний розум, призвичасний до моно- або біполярних геополітичних схем ХХ ст., свідомо чи підсвідомо, керується формулою сторічної давнини, яка на той час була відкриттям належно не оціненим: Oh, East is East, and West is West, and never the twain shall meet, Till Earth and Sky stand presently at God's great Judgement Seat...

Нова Зеландія – країна у складі Британської співдружності націй. За офіційними даними 80% її населення є нащадками переселенців з Британських островів, які, за іншою формулою того ж таки Редьярда Кіплінга протягом двох сторіч мають свій важкий тягар білих, the white man's burden, своїм "new-caught, sullen peoples, half devil and half child".

Кількома сторіччями раніше подібний образ "новоспійманої" території виник у міфології іншого народу – "тягароносця" – предків сучасних новозеландських маорі. Мауї – культурний герой Полінезії, водночас і Прометей, і Мойсей. Свою "обіцяну землю", де потім він влаштує земний рай, Мауї ввіймав на риболовлі і подарував щасливому народові. Маорі саме й вважа-

ють себе таким народом Мауї, а землю, на якій вони живуть, іменують Те Іка а Мауї – Риба Мауї.

Блідоліці люди пакеха завоювали Рибу, залишивши народу Мауї лише один із задніх (північних) її плавців. Самий острів вони назвали Північним, а вишуканої форми каное, на якому Мауї виходив на риболовлю, – островом Південним. Південь у мові пакеха ототожнюється із спекою, Північ – з холодом, проте на островах Мауї все навпаки: теплолюбиві маорі спробували жити у каное, але Риба для них більше відповідала оптимістичній сутності та кінцевій меті творіння, про яке маорі розповідають так: спочатку була темрява – по. У темряві з нічого з'явилася Папа, тобто матінка-земля: так підводні вулкани створювали і створюють тепер острови у Великому Океані. Створення з нічого землі розподіляє це ніщо на Папа (землю) і Рангі (небо). Вони є подружжям, народжують духів-деміургів і не можуть бути істотами, народженими серед нічого: щоб жити, їм треба творити. І перше їхнє творче завдання – створення необхідних для життя простору і світла, яких ще нема між вічно злитими в обіймах Папа і Рангі.

Саме на цьому етапі творення виникають його альтернативи. Один із синів Папа і Рангі на ім'я Ту Матауенга називає себе духом війни і пропонує братам і сестрам убити батьків. Пропозиція видається логічною: якщо весь простір колишньої суцільної темряви По зайнятий небом і землею, треба розчистити місце для створення чогось нового. Однак так не видобудеш світла. І дух дерев Тане пропонує не вбивати, а просто розділити батька й матір, сподіваючись знайти життєдайне світло між їхніми тілами. Усі діти-духи підтримують Тане і тільки дух вітру Тафірі вступається за батьків й оголошує війну братам і сестрам, намагаючись повернути їх у небуття. Та дарма – духи дружно сперлися на тіла батьків і розділили їх. Коли ж сам Тане захотів мати жінку, він створив її з червоної землі і назвав Хіне-аху, що означає “жінка, створена із землі”.

Автори “Нової австрало-новозеландської енциклопедії” вважають, що звідси походить “приписувана жінці несакральна, земля природа – Ноа; натомисть чоловік, беручи своє походження від Тане, зберігає певну міру божественності [New Australia... 1207]. Однак новозеландський етнограф А. В. Рід подає іншу версію походження людини: “Тікі, перший чоловік, був створений Ту Матауенгом, богом війни. Після Тане він [Тікі] став чоловіком Хіне-аху, і їхні діти, чоловіки і жінки, населили землю” [Рід 1960, 17]. Крім цих двох маорійських версій походження першої людини Тікі є ще третя, хоча вона, власне, є першою – полінезійська версія, за якою Тане створив Тікі з піску і глини, з яких він створив і Хіне-аху [Миф. словарь... 1991, 540].

Отже, полінезійські Адам і Єва однакові за походженням, що очевидно пояснюється відсутністю у первісних племен Полінезії відтворюючого господарства. Неолітична революція підвищує статус чоловіка – орача або скотаря – наділяючи знання неолітичних ремесел ореолом сакральності. Чоловіки – сини Тане, який не дружині, а синам передає божественні знання. І, нарешті, успіхи у скотарстві і землеробстві породжують заздрість щодо успіхів сусіда й уявлення про чоловіка як створіння Ту Матауенга.

Маорійський культ війни добре відомий. Татуйоване обличчя маорі-воїна – туристичний символ Нової Зеландії. Однак маорійські війни 50–60-х років XIX ст. були початком діалогу маорі і пакеха, оскільки для чоловіка-британця війна означала так само багато, як і для чоловіка-маорі.

But there is neither East nor West, Border, nor Breed, nor Birth, When two strong men stand to face, though they come from the ends of the earth!

Здається, не Індія, а Нова Зеландія підказала Кіплінгу його знамениті рядки – настільки їхній зміст зберігається якщо не з реальними, сучасними Кіплінгу подіями на далеких островах, то принаймні з офіційним новозеландським етногенетичним міфом про співіснування й взаємозбагачення культур маорі і пакеха.

Пакеха – офіційне найменування білого населення Нової Зеландії. Поряд з державною англійською визнається й реально функціонує офіційна мова маорі. Річард Джон Седдон, великий реформатор, новозеландський прем'єр з 1893 по 1906 рр., полубляв підкреслювати, що вождь маорі Хамуера Тамахау Махупуку є його особистим другом. Весь західний світ дивувався не тільки з того, що Седдон запровадив перші в історії людства пенсії по старості, а жінки отримали рівні з чоловіками права обирати представників місцевої влади (також вперше в історії), але й такі ж права отримали маорі – не лише мати свій маорійський парламент, а й обирати своїх представників до новозеландського парламенту й обіймати посади урядовців. Один якийсь А. Бойзен, соціаліст з Данії, на початку ХХ ст. написав брошуру “Нова Зеландія – країна соціальних реформ”, перекладену німецькою, потім російською [Бойзен 1907]. Із щирим антирасистським захопленням Бойзен намалював картину державного закладу, де маорі є начальником над пакеха. Справді, для Австралії, Канади або США ситуація неможлива: не “ніггери” або “червоношкірі” (пригадайте, з яким презирством ставляться до героя “Дня восьмого” Т. Уайлдера, який виконує “роботу для червоношкірого”), а “нормальні” люди, скажімо, люди місцеві, і люди, що іменують себе назвою, яку дали їм місцеві, – скажімо, “блідолиці”: всі дружно працюють задля спільної справи. До речі слово “маорі” й означає – “звичайні, нормальні люди”, на протиставлення тим, які щойно прибули і не схожі на “звичайних”.

Новозеландські лейбористи – ідейні спадкоємці Седдона – всіляко підтримують загальнонаціональний міф про Нову Зеландію як єдине в світі місце рівноправного діалогу рас і культур. У нас, кажуть вони, не потрібні закони про заборону расової дискримінації, оскільки для неї нема підстав, – натомість треба надавати маорі реальні можливості для розвитку власної культури. Для цього багато зробили третій і четвертий лейбористські уряди, що приходили до влади відповідно 1972 і 1984 рр. Так, з 1974 р. мова маорі вивчається у всіх педагогічних коледжах країни і в 92-х середніх школах (усього на той рік її вивчали 9 тис. учнів). Проте, починаючи від другої половини 70-х років, коли до влади прийшли новозеландські торі – Національна партія – расові суперечності загострилися і реально усе ще набагато нижчий соціальний статус маорі був тут головною причиною [Стефанчук 1987, 182–187]. Банди підлітків-маорі тероризують робітничі квартали Окленда і Веллінгтона (хоча не так, як негритянські молодіжні банди Лос-Анджелеса), а інтелектуали як маорі, так і пакеха серйозно вивчають проблему новозеландської ідентичності.

На цей період естетичне обґрунтування необхідності міжрасового діалогу стає більш важливим, ніж юридичне. Красота жіночості маорійок, мужність маорійців – провідні мотиви літератури пакеха. Ноель Хіллард, один з небагатьох новозеландських письменників, відомий у колишньому

СРСР, одружений на жінці-маорі, своїми романами “Маорійська дівчина” й “Маорійська жінка” заклад тут певну традицію. У повісті “Ніч на Грін-рівер” він спирається на ще одну дуже важливу для новозеландців ідею – ідею бойового братерства новозеландських воїнів на полях другої світової війни, коли ніхто не думав про расу.

На сьогодні антирасистське тлумачення діалогічності новозеландської культури – це вже пройдений етап*. Все більше тут можна почути не про діалог, а про синтез культур у тому варіанті, в якому він відбувається в країнах Латинської Америки, де на підґрунті європейських мов і тубільних культур виникла нова культура. Тому цікавим явищем є твори письменників-маорі – здебільшого англійською мовою. Мова маорі не має розвинутого шару абстрактної лексики. Натомість мова пакеха не має спеціальних термінів для суто місцевих явищ, тому “маорійські географічні назви, а також назви флори і фауни переважають у загальному вжитку і більшість новозеландців віддають їм перевагу” [New Australia..., 1209] – навіть за наявності англійських відповідників. Цікавою прикметою новозеландської літератури 80–90-х років є вживання маорійського слова і поряд відповідного йому англійського речення: – мова маорі синтетична, слово там може замінювати речення, і ефект безпосередності, “примітивної широти” виникає при такому паралелізмі, напр.: “Kowhiri. It never healed” [Ngahuia 1987, 222].

Якщо таким маорійським англомовним письменникам старшого покоління, як Хоне Туваре, Віті Іхімахера, Патриція Грейс, притаманні певна зосередженість на місцевій проблематиці, етнічний провінціалізм, то письменники 50–60-х років народження, не поступаючись ідентичністю, зуміли підняти її до глобальної проблеми сучасного світу, а саме – до усвідомленої проблематики діалогу культур. Серед цих письменників є й мешканці міст не в першому поколінні. Найцікавіший з них, на мою думку, Апірана Тейлор народився 1955 р. у Веллінгтоні. Його друга книга оповідань, видана 1990 р., розпочинається коротким віршем у прозі, який просто фіксує голоси-ідеї, висловлені за всю історію діалогу маорі і пакеха. І тільки наприкінці діалогу звучить голос пакеха, який звертається до інших пакеха: “Слухайте. Маорі намагаються нам сказати, що ця земля, риба Мауї і каное, не може бути шматком Англії, що дрейфує в південних морях” [Apirana... 1990, 10].

До речі, сьогодні замість назви XIX ст. – “Британія південних морів” – і пакеха, і маорі віддають перевагу іншій метафоричній самоназві – Японія Південної півкулі. Дійсно, якщо вісь світової симетрії провести між Лондоном і Веллінгтоном, Британські острови – два великих і купка малих – точно віддзеркаляться в Новозеландських; якщо ж залишити цю вісь там, де вона, власне, й проходить, – на екваторі – острови Північний і Південний точно “накладаються” на острови Хоккайдо і Хонсю: це однакові широти, однакові природні умови – не однакові тільки ступінь вкоріненості й традиційності відчуття національної ідентичності – і тому, вважають новозеландці, існують неоднакові економічні успіхи... Тому невиразна вимога “одної Нової Зеландії” наприкінці оповідання Апірани Тейлора змінюється відвертою відповіддю на звернуте до нації запитання:

– Hey, who are you? What are you? What do you want?
– Mixed blood. Mixed blood

[Apirana... 1990, 11].

Цього письменник-маорі хоче і для всього світу – як впливає з його оповідання “Таня”. Світ розділений стіною (очевидно, Берлінською). По той бік хлопець з гітарою під впливом алкоголю раптом відчуває, що любить найпрекраснішу жінку в світі Таню, яку він ніколи в житті не бачив, але яка – він знає точно – зараз там, за стіною. Вночі він влізає на стіну і співає про те, як він любить Таню. Таня – в чині капітана – справді там є. Вона вражена спочатку зовнішнім виглядом несподіваного коханця (“тільки в дитинстві, в цирку, у Москві, бачила вона чоловіка в таких штанах” [Apirana... 1990, 70], але потім вона захоплена щирістю його кохання і так само, як і він, вперше відчула що це таке. В оповіданні все закінчується трагічно, проте глобальний контекст подій надає більше оптимізму...

Новозеланці чи не першими стикнулися з проблемою можливого діалогу культур, можливого саме тому, що реальне європейське переселення відбувалося тут пізніше, ніж десь в колоніальному світі, хоча люди оселялися тут не як колонізатори, а як колоністи, тобто оселялися, щоб залишитися тут назавжди, можливого ще й тому, що європейська культура нарешті підійшла до першої стадії готовності щодо такого діалогу – стадії, на якій виникає відчуття іншого: East is East & West is West.

Проте наприкінці ХХ ст., коли ця ідея стала трюїзмом, новозеландцям немає потреби пишатися особливістю своєї ідентичності й удавати з себе птаха ківі, якого немає більше ніде у світі, крім Нової Зеландії. Останнє порівняння запозичене у авторів передмови до виданої в Окленді й Лондоні антології сучасного новозеландського короткого оповідання: “Ще один трюїзм відносно нашого красного письменства – що воно опікується насамперед темою пошуку новозеландської ідентичності – більше не підтверджується реально творами сучасних письменників. Насправді, дуже часто події їх оповідань розгортаються будь-де за морями, що зовсім не заважає авторам зберігати свою новозеландську ідентичність” [Ngahuia... 8].

* Принаймні, у післявоєнний період юридичний термін natives поступово замінено на маорі. Щоправда, залишаються ще islanders – вихідці з островів Океанії, і китайці, проти іміграції яких до Нової Зеландії виступав ще Седдон: цей “друг маорі”, не маючи расових упереджень, виходив з того, що сприятливі соціальні умови, створені його урядом для новозеландців, стануть магнітом для імігрантів з Північно-Східної Азії, а це тільки викличе негативну (расистську) реакцію “місцевого” європейського населення.

ЛІТЕРАТУРА

Бойзен А. Новая Зеландия, страна социальных реформ. Санкт-Петербург. 1907.

Миф. словарь... Мифологический словарь. Москва. 1991.

Рид А. В. Мифы и легенды страны маори. Москва. 1960.

Стефанчук Л. Г. Новая Зеландия. Трудные годы. Москва. 1987.

Apirana... Apirana Taylor. Ki Te Ao. New Stories. Auckland-Lnd. 1990.

New Australia. New Australia. New Zealand Encyclopedia. Sydney.

Ngahuia... Ngahuia Te Awekotuku. Makawe. Contemporary New Zealand short stories. Auckland-Lnd. 1989.

